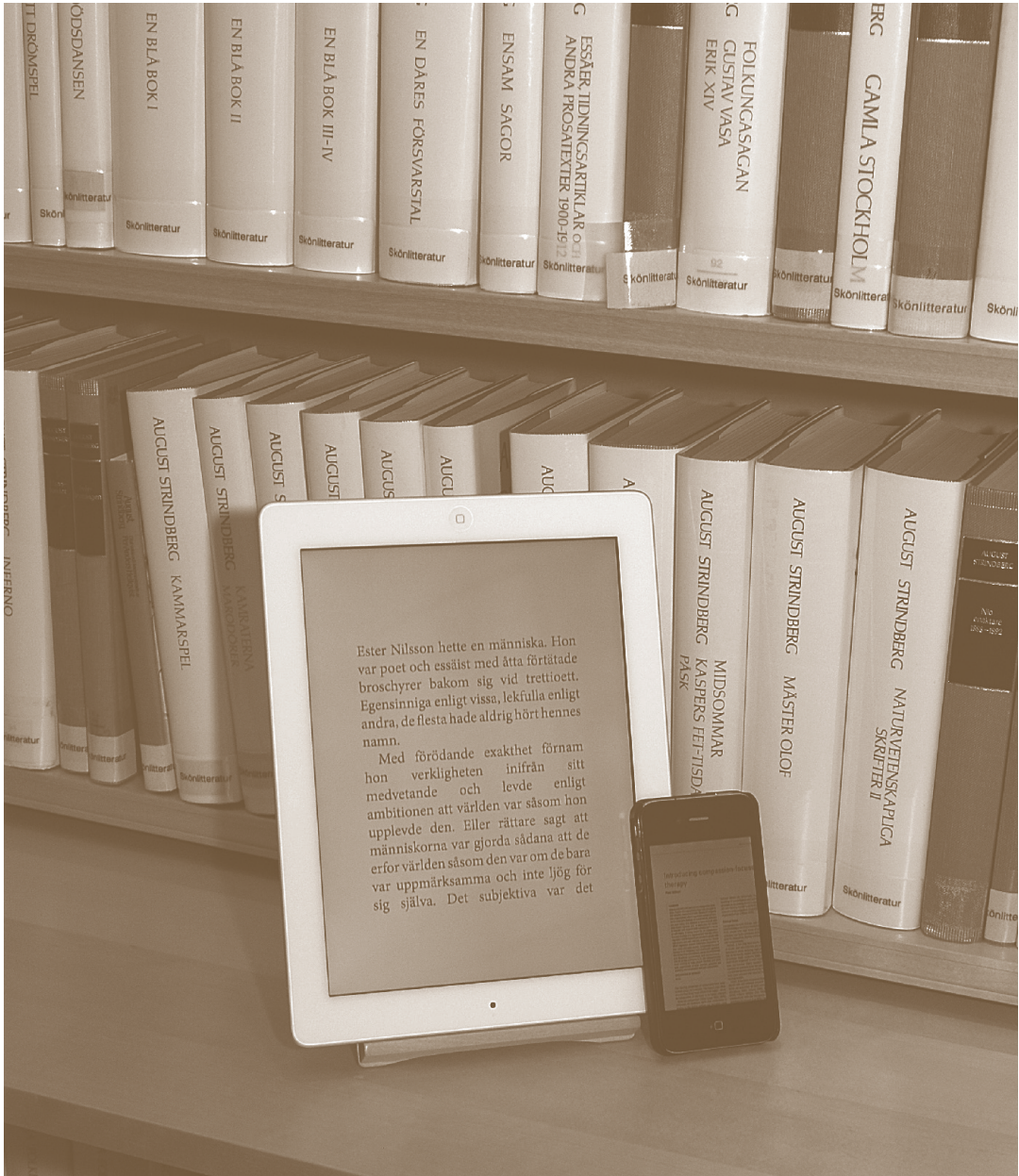

En bok är en bok är en bok? En fördjupningsstudie av e-böckerna i dag

En fördjupningsstudie av e-böcker

Läsning och litteratur, folkbibliotek och biblioteksersättning, förlagens och författarnas situation är några av de frågor som ligger på kulturutskottets bord. E-böcker berör många av dessa områden och det är därför viktigt för utskottet att ha en samlad och aktuell bild av e-boksutvecklingen. Någon mer omfattande översikt över e-boken i Sverige i dag har dock inte funnits tidigare. Kulturutskottets uppföljnings- och utvärderingsgrupp, med en representant från samtliga riksdagspartier, valde därför att låta ta fram en studie av frågan om elektroniska böcker – e-böcker – ur ett brett perspektiv.

E-böcker är böcker, men också något annat. De är på samma gång självklara och invecklade och de kan anses ha såväl fördelar som betydande nackdelar. De skapar både oro och förhoppningar. Just denna kluvenhet gör dem viktiga att studera. Ju mer vi vet och förstår om dem, desto mindre kommer vi framöver att förknippa e-böcker med missförstånd, besvikelser och konflikter.

Syftet med fördjupningsstudien har varit att beskriva och analysera e-boken och placera den i ett större sammanhang. Fokus riktas mot frågor med policyrelevans. Studien speglar viktiga aktörer och aktuella diskussioner och ger en internationell utblick. Dessutom ges en översikt över utbudet, marknaden och konsumtionen av e-böcker och då inte enbart affärsmarknaden, utan även det icke-kommersiella utbudet. Vidare beskrivs i korthet vilka lagar och regler som berör e-böcker. Tre fördjupningsområden diskuteras särskilt: läsande, integritetsfrågor och ersättning vid biblioteksutlåning. Studien bygger på forskning, statistik, rapporter, artiklar och intervjuer.

E-boken väcker oro och förhoppningar

Såväl utgivningen och försäljningen som utlåningen av e-böcker ökar. Jämfört med tryckta böcker utgör dock e-böckerna fortfarande en liten andel. E-bokens spridning har gått långsammare än många hade väntat, men dess inträde har ändå påverkat författare, förlag, distributörer och bibliotek ordentligt. Ett exempel är att hårdvaruleverantörer har börjat

agera som förlag, ett annat att författare publicerar sig direkt och hoppar över alla andra utgivningsled. Samtidigt undrar författarna om de kommer att få betalt för sina böcker eller om de ska leva på olika sorters events. Biblioteken slåss för att ha e-böcker i sina bestånd och fler och fler förlag börjar ”låna ut” e-böcker, visserligen mot en avgift. Den illegala nedladdningen är ett stort problem för upphovsrättshavarna.

Studien visar att e-böcker anses ha klara fördelar. Man kan bära med sig ett helt bibliotek på sin läsplatta, man får snabb tillgång till den bok man vill läsa och e-böcker har fördelar för personer med läsnedsättning. Samtidigt anses de ha betydande avigsidor. Det finns en oro för att läsningen blir fragmentarisk om man är uppkopplad mot nätet samtidigt som man läser. Likaså finns farhågor om att det framför allt kommer att finnas e-böcker på engelska. Många uppfattar det som krångligt att ladda ner e-böcker. E-läsning kan upplevas som svår för ögonen och många tycker att det inte är samma ”känsla” att läsa en e-bok som en tryckt bok.

E-boken har kommit för att stanna, men den kommer inte att slå ut den tryckta boken. De olika formaten kommer att komplettera varandra. Inom en ganska snar framtid kommer förmodligen e-boken att utvecklas till något annat än en digitaliserad version av den tryckta boken. Utvecklingen mot e-böcker med animationer, ljudeffekter och länkar har tagit fart utomlands.

Första generationens e-boksläsare

E-böckerna har hittills inte lockat några nya grupper till läsning i någon större utsträckning. Det är i första hand etablerade läsare som väljer e-formatet; de som läser e-böcker läser med största sannolikhet också tryckta böcker.

Många e-boksläsare är unga och har tillgång till läs- eller surfplattor. Personer som använder bibliotekens nättjänster finns också med i denna första generationens e-boksläsare. Det är ungefär lika många kvinnor och män som läser e-böcker. Här finns alltså en skillnad jämfört med tryckta böcker, där andelen kvinnliga läsare är betydligt större.

E-boksläsaren lämnar ifrån sig information

E-böcker väcker frågor om relationen mellan läsare och distributör. Man måste registrera sig för att kunna läsa e-bok, oavsett om man köper den eller lånar på bibliotek, och uppgifter om sökningar och nedladdningar kan sparas. Vissa tjänster – till exempel när man som läsare kan strömma ner e-boken eller göra anteckningar – gör att distributören kan ”titta in” i läsningen och spara uppgifter. Anledningen till att förlagen sparar information är att den behövs för att utveckla olika tjänster, exempelvis lästips. Men det finns en risk att uppgifterna hamnar i orätta händer, till exempel om förlaget skulle säljas. Det finns också exempel från utlandet på att uppgifter om bokval och läsning samkörs med andra uppgifter om individen.

Detta ses av vissa som ett hot mot informationsfriheten. De menar att det är en grundläggande rättighet att få söka information och läsa böcker utan att det går att spåra och utan att uppgifterna kanske säljs vidare och används i kommersiella eller andra syften. Andra menar att det är en del av nätkulturen och e-samhället – vi lämnar hela tiden ifrån oss information om oss själva på nätet.

Integritetsfrågor kopplade till e-böcker har inte har uppmärksamats så mycket tidigare, men kan förväntas bli mer omdiskuterade framöver.

Frågan om ersättning för folkbibliotekens utlåning

Eftersom e-böcker inte ingår i systemet med biblioteksersättning måste förlag och folkbibliotek teckna avtal som reglerar hur förlagen ska ersättas för den utlåning som pågår vid folkbiblioteken. Det har varit svårt för förlag och folkbibliotek att komma överens om hur avtalen ska se ut. Det finns hos flera aktörer en medvetenhet om att det inte blir någon e-boksutlåning på folkbiblioteken om parterna inte kommer överens. Inget hindrar förlagen från att avstå från att sälja sina titlar till biblioteken.

Tidigare gjordes försök att hitta *en* enda gemensam avtalsmodell. Nu rör sig parterna i stället mot större flexibilitet. Enskilda förlag och bibliotek förhandlar med varandra, och man ser flera olika sorters avtal framför

sig. SKL kommer att företräda kommunerna, men tecknar inte avtal åt biblioteken; det måste de göra själva.

Den utlåningsmodell som har dominerat hittills kommer förmodligen att ersättas av lösningar där bibliotek köper in e-bok för e-bok och där titlar kostar olika mycket beroende på popularitet. Karenserna på nya titlar kan komma att tas bort. Eventuellt kan boken komma att lånas ut till endast en låntagare åt gången. Biblioteken understryker vikten av att de framtida avtalen ger dem möjligheter bygga sina egna samlingar.

Dagens fokus på topplisteböcker – både vid försäljning och vid utlåning – kommer förmodligen att ersättas av en bredare syn på e-böcker. Flera aktörer funderar på hur man kan tillgängliggöra ett bredare utbud av e-litteratur till medborgarna.

Största spridning i USA, långsammare utveckling i nordiska länder

E-läsningen är mest utbredd i USA. En viktig förklaring är att förlaget Amazon där har satsat målmedvetet för att öka e-läsandet, bland annat genom att sänka priserna och binda läsarna till den egna läsplattan. Det går att låna e-böcker på en majoritet av de amerikanska biblioteken och e-lånen ökar, om än från en låg nivå. I Europa finns största andel e-boksläsare i Storbritannien, också där till stor del på grund av förlagssatsningar. I övriga Europa utgör e-böckerna en betydligt lägre andel av den totala utgivningen, försäljningen och läsningen.

Situationen i Norge, Danmark och Finland liknar den i Sverige. Utgivningen av titlar på det egna språket har hittills varit begränsad. Även i grannländerna har det varit svårt för förlag och bibliotek att komma överens, och utvecklingen av avtalsmodellerna verkar röra sig i samma riktning som de i Sverige. Likaså görs statliga insatser för att tillgängliggöra e-litteratur vid sidan om den kommersiella marknaden, om än i olika stor omfattning i de olika länderna.

En bok är en bok är en bok?

På flera sätt stämmer uttalandet att ”en bok är en bok är en bok”, oavsett om det är en e-bok eller tryckt bok. Det är ofta exakt samma innehåll i e-böcker och pappersböcker, och e-boken är många gånger utformad för att likna en tryckt bok. Å andra sidan är skillnaderna stora i upphovsrättslig mening. Den tryckta boken är ett exemplar av en produkt, medan e-boken är en tjänst, vilket får stora konsekvenser för exempelvis beskattning och utlåning vid bibliotek. Att inte ta hänsyn till de skillnader som finns kan leda till att e-boken uppfattas som något annat än den är, vilket ytterligare ökar risken för missförstånd och konflikter.

Studien visar att teknikutvecklingen har gjort att tidigare begrepp och regler inte är lika enkla att tillämpa längre. Den dag man kan definiera var gränsen går mellan en tryckt bok, en e-bok och annat digitalt innehåll på nätet, kommer man också att ha svaret på många av de andra frågor som finns runt e-böcker.

SVERIGES
RIKSDAG